

POTÍŽE S HMOTOU: JUDITH BUTLER

A/NEBO NOVÝ MATERIALISMUS? / HANA PORKERTOVÁ

Matter trouble – Judith Butler and/or the new materialism?

Abstract: The article presents the contemporary feminist stream of new materialism, and compares and contracts it with the linguistic branch of poststructuralism which has been criticized by new materialism for neglecting matter. The paper first discusses points of departure these two streams share, specifically, a critique of Western metaphysics, and in particular the fundamental interrogation of dualities and the idea of a stable inner essence in Western thought. Consequently, the article shortly introduces the starting points of new materialism and presents Judith Butler's ideas on matter which are pivotal for the comparison that follows. The comparison of the two streams concentrates on the following issues: ontology, power, the abject, difference, subject and embodiment. The article stresses strong and weak points of both the streams and presents them as complementary rather than contradictory approaches.

Key words: poststructuralism, matter, new materialism, Judith Butler, gender

Ve svém textu představuji východiska nového materialismu, především jeho feministickou tradici. Nový materialismus se začal vyvíjet od 90. let 20. století a v současné době představuje jeden z hlavních proudů feministického myšlení, který často stojí jako jakýsi protipól lingvistického posunu ve feministické teorii. V České republice se ale jedná o směr relativně neznámý, proto jsem se rozhodla vydat se cestou komparace s lingvistickou větví poststrukturalismu, zejména s Judith Butler, která naopak v českém prostředí již značně zdomácněla. Tento výběr není náhodný – za prvé, představení něčeho neznámého srovnáním s něčím známým považuji za dobrý odrazový můstek pro pochopení nových fenoménů a přístupů. Za druhé, představitelky a představitelé nového materialismu se často vůči lingvistické větví vymezují kvůli jejímu údajnému opomíjení aspektu hmoty a kladení přílišného důrazu na diskurs, přičemž právě tato interpretace a způsob aplikace (zvýraznění diskursu a potlačení hmoty) jsou v českém prostředí obvyklé. Na základě tohoto výkladu by se mohlo zdát, že poststrukturalismus, jaký představuje Butler, a nový materialismus (který naopak klade důraz na hmotu) se navzájem vylučují. Jaké jsou tedy hlavní rozdíly mezi oběma směry? Vylučují se tyto směry navzájem, nebo se dají účinně kombinovat? Jaká jsou jejich slabá a silná místa?

Na začátku textu v krátkosti představím společné poststrukturalistické základy obou směrů – ty jsou totiž důležité pro pochopení společných rysů a umožňují na nový materialismus nahlédnout jako na rozdílnou interpretaci v rámci poststrukturalismu, nikoli jako na zcela odlišný směr. V dalších částech se věnuji samotnému novému materialismu a jeho srovnání s lingvistickým směrem. Po představení jeho východisek se zaměřuji na příklon k biologii, pro nový materialismus je totiž navázání na přírodní vědy příznačné a jedná se o důležitý aspekt. Biologii se jako nástroje, nikoli předmětu analýzy, lingvistická větev poststrukturalismu nevěnuje a feminismus se vůči biologii naopak často vymezuje (Lišková 2005; Davis 2009). Lze tedy

biologii chápat i jinak než konvenčním způsobem, který v sobě zahrnuje představu statiky a kauzality? V krátkosti uvádím dva příklady nového materialismu, které s biologií explicitně pracují. Jsou empirických vykreslením přístupu nového materialismu a zároveň ukázkou, jak se z biologie může stát účinný spojenec feminismu.

Pro nový materialismus je klíčovým hlediskem důraz na aktérství hmoty a zahrnutí hmoty do konstrukce reality. Právě přehlížení aspektu hmoty a pokládání hmoty pouze za lingvistickou či diskursivní konstrukci je často vytýkáno lingvistickému proudu (Hekman 2010; Kirby 1999; Sheridan 2002; Wilson 1999), Judith Butler nevyjímaje (Rahman, Witz 2003; Barad 2003). Této otázce je v textu věnován největší prostor, nejprve se zevrubněji věnuji hmotě, materialitě a materializaci v teorii Judith Butler (1993) a poté přecházím k agentnímu realismu Karen Barad (2003), která se do Butler ostře pouští kvůli údajnému přehlížení aspektu hmoty. Vynechává Judith Butler jako představitelka lingvistické větve ve své teorii toto hledisko? Případně jak s hmotou zachází? V čem se s novým materialismem shoduje a v čem se naopak liší? V čem spočívají silné a slabé stránky lingvistické větve poststrukturalismu a nového materialismu při zacházení s hmotou?

Dalším bodem navazuji na pojetí hmoty a ontologické rovinu, kde se lingvistická větev a nový materialismus vydávají odlišnými směry, pro nový materialismus je především klíčové aktivní utváření alternativ místo pouhé dekonstrukce, která je obvyklou metodou lingvistického směru (Coole, Frost 2010). Poté se zabývám pojetím moci, kdy nový materialismus problematizuje Foucaultovo pojetí biomoce a vnáší do něj prvky materiálních podmínek, jako je transnacionální posun kapitálu, světová migrace, rozvíjející se informační technologie či biotechnologie (Braidotti 1994; Braidotti 2006a; Braidotti 2006b). Závěrečné části „přístup k diferencí“, „Subjekt“ a „Ztělesnění“ jsou ukázkou limitů dekonstrukce, kterou nabízí Butler, a naopak příkladem pozitivní redefinice subjektu navázaného na tělesnost.

Pomůže tak promýšlet subjekt a tělesnost odlišným způsobem, který není limitovaný antropocentrickým náhledem a hranicí normy, na což ve svém přístupu odkazuje Butler.

Společné poststrukturalistické základy

Poststrukturalistické myšlení stojí na kritice dualit, které se projeví v souvislosti s karteziánským rozdělením těla a duše. Představa o neměnné esenci věcí vzešla ze západní metafyziky vzniklé v osvěcenství odkazuje k odlišné ontologické povaze dualismů. Tělo se esenciálně/ontologicky liší od duše, příroda od kultury. Tyto esence se pak dají postihnout v neutrální povaze jazyka nebo je alespoň snaha se jim co nejvěrněji přiblížit (Williams 2005).

Poststrukturalismus se tedy odklání od představy neměnné esence, sama tato představa je produktem západního myšlení. Pokud nic neměnnou a přirozenou esenci nemá, není zde důvod, proč mají být duality právě takto rozděleny a udržovány, proč mají nosit právě ty významy, které nosí. Naopak je lze měnit a přetvářet, což se odráží v produktivní (nikoli pouze popisné) povaze diskursu, se kterou poststrukturalismus pracuje (Williams 2005). Kořeny tohoto směru sahají do 60. a 70. let 20. století. Vychází ze strukturalismu, který se zaměřil na strukturu jazyka. Čerpá z myšlenky Ferdinanda de Saussura (2007), který upozornil na arbitrární povahu jazyka – název pro jednotlivost může být i jiný (což koneckonců vidíme u cizích jazyků), zároveň ale stojí na společenském konsenzu, aby mohl být jeho význam nadále reprodukován, libovolně jej tedy měnit nelze. Neodrážejí tudíž žádnou esenci, ale svůj význam dostávají až v kontextu ostatních znaků, jejich odlišností. Jazyk je tedy vztahový, žádný znak neexistuje sám o sobě.

Přestože se strukturalismus staví proti objektivnímu, a tím pádem neutrálnímu popisu reality, s jazykem pracuje jako s víceméně neutrálním. Takovou povahu jazyka a potažmo struktury je možné vnímat poměrně staticky (Williams 2005). Proti tomuto postoji se vymezuje právě poststrukturalismus, který vnáší do systému jazyka prvek vědění a moci. Protože propojení moci s věděním je ve své historicitě proměnlivé, systém jazyka a potažmo struktury dostává svůj dynamický ráz, diskurs získává produktivní charakter (Foucault 1994) a konstrukce reality tak dostává časový prvek. Již nelze hovořit o statické povaze skutečností, ale jedná se naopak o proces, který nemá ani začátek, ani konec. Prvky jako univerzálnost, přirozenost a stabilita, na kterých stojí západní metafyzika, jsou konstruovány v historických souvislostech a hlavní metodou poststrukturalismu je jejich dekonstrukce – odhalování skrytých mechanismů, na kterých je realita vystavěna (Williams 2005).

V 70. letech 20. století na poststrukturalistické myšlení navázal feministický proud, a to nejprve prostřednictvím psychoanalytického přístupu Jacquese Lacana jako inspirovaného zdroje analýzy diskursu sexuality a subjektivity. Navázal rovněž na sémiotiku, diskurs a kulturní produkci Althussera, Foucaulta, Barthesa a dalších, kteří ve svých teoriích vycházejí z de Saussureova strukturalismu. Tak se

stala pro tento feministický proud vedle sexuality a subjektivity důležitým aspektem rovněž textualita, vše definované uvnitř poststrukturalistického rámce. Tato proměna feministického přístupu vyvrcholila v 80. letech, kdy se stala hlavním proudem akademického teoretického myšlení (Sheridan 2002).

Východiska nového materialismu

Nový materialismus (či neomaterialismus) myšlenkově navazuje na materialismus marxistický, přesto časem získal svou svébytnou podobu. Přestože filosofie po roce 1968 byla stále loajální k marxistickému odkazu, bylo třeba současný materialismus redefinovat ve světle nových proudů myšlení, zvláště psychoanalýzy, stejně tak jako proměňujícího se kapitalismu, a stále větší vliv postupně získávalo poststrukturalistické myšlení (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti). Posun od marxistického materialismu tkvěl především v odmítnutí dualit, na kterých Marxova filosofie ještě ve velké míře spočívá. Dualismy jsou chápány jako forma násilí, která odděluje sexualitu od společnosti či soukromé od veřejného (Braidotti 1991). Zvláště pro ty, kteří se uchýlili k jazykovému obratu (Barthes, Lacan), začal být výraz materialismus stále více banální a začali hovořit spíše o „materialitě znaku“ (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti).

V polovině 90. let se staly zřetelnějšími rozdíly mezi různými poststrukturalistickými proudy. Navrch získala lingvistická větev navazující na psychoanalýzu a sémiotiku a dekonstruktivistický projekt intelektuálně ovládl Spojené státy a do určité míry tak vznikly dvě větve – poststrukturalistická zaměřená na jazyk v anglo-americkém prostředí (např. Butler) a kontinentální feminismus difference (např. Braidotti) či monistická politická ontologie. Proto bylo třeba jasněji odlišit pojmy a teoretické definice. Přidání předpony neo- či přívlastku nový ke slovu „materialismus“ odkazovalo k poststrukturalistickým základům a posunu od marxistického materialismu (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti), se kterým nadále sdílí kritiku strukturalismu, zároveň bylo v tomto termínu i obsaženo odmítnutí lingvistického paradigmatu a lingvistického zprostředkování reality. Nový materialismus se soustřeďuje na provázanost materiálních a diskursivních podmínek v čase a prostoru (LaFountain 2008: interview s Braidotti) a zaměřuje se na konkrétní, přesto však komplexní materialitu těl v mocenských vztazích. Právě materialita těl a otázka tělesné zkušenosti je pro tento směr zásadní, stejně tak jako nezůstávat u dekonstrukce (jak je příznačné pro poststrukturalismus), ale rovněž vyvíjet praktické alternativy (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti).

Díky svému společnému poststrukturalistickému základu je ale jak pro lingvistickou větev, tak pro nový materialismus společná kritika západní metafyziky, tj. odmítání esencialismu, důraz na produktivní charakter moci, dekonstrukce dualit a univerzalizmu. Feministický nový materialismus však klade mnohem větší důraz na tělo a ztělesnění,

inspiruje se situovanou epistemologií Donny Haraway, politikou lokace, teorií stanoviska a postmoderním feminismem (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti). Nachází inspiraci u alternativních ontologií Barucha Spinozy a nového vitalismu Gillesse Deleuze (který sám ze Spinozy vycházel) (Coole, Frost 2010).

Donna Haraway (1991) přináší redefinici feministického subjektu, potažmo subjektu jako takového v metafoře kyborga. Tato metafora slouží na jedné straně jako odmítnutí univerzální kategorie subjektu, na straně druhé se ale díky své situovanosti vyhýbá relativismu. Kyborg vyvolává zmatení hranic vytyčujících staré dualismy (člověk/stroj, muž/žena, subjekt/objekt) a zároveň není možné redukovat jej na jednotlivé složky těchto dualit (*buď, anebo*; redukován nemůže být žádný subjekt, kyborg je ale zřetelným příkladem). Situovaností pak Haraway (1991) rozumí dílčí perspektivu poznání, která je těsně spjata s tělesností. Kritizuje tak představu objektivního univerzálního poznání založeného na transcendenci netělesného subjektu.

Politika lokace (Lorenz-Meyer 2005) souvisí s pozicionálníitou subjektu (tedy stejně jako v případě situovaného vědění). Tato pozicionalita je dána strukturálními podmínkami, jako je gender, rasa, třída, sexualita či geopolitická lokace, zároveň se však vyznačuje proměnlivostí a nestálostí a lze ji promýšlet pouze v souvislosti s kontextem. Co je však především pro nový materialismus inspirativní, je to, že promýšlení vlastního zaujímání lokací, v rámci kterých subjekt tvoří, vede k odpovědnějšímu jednání.

Jak postmoderní feminismus, tak teorie stanoviska staví na odmítnutí dualit, univerzálních kategorií a možnosti univerzálního poznání. Vymezují se tak proti myšlence humanismu, která je ve svém výsledku vylučující. Na rozdíl od teorie stanoviska (Harding 1986) ale postmoderní feminismus nepovažuje automaticky odlišnost za motor sociální změny, ale spíše se soustředí na to, jakým způsobem „stejnost“ a jinakost vytvářejí interakce v asymetrických mocenských vztazích (Dolphijn 2012: Interview s Braidotti). Přes své odmítnutí humanismu ale zůstávají jak teorie stanoviska, tak postmoderní feminismus antropocentrické. Je to díky jejich silnému zaměření na jazyk a reprezentaci v jazyce (Dolphijn 2012).

Tak jako v materialismu, i v novém materialismu je zřetelné navázání na přírodní vědy. Ale zatímco materialisté jako Marx a Freud byli inspirováni newtonovskou fyzikou a jejím pojetím hmoty, nový materialismus sleduje zřetelnou proměnu paradigmatu v přírodních vědách, kde se hmota stala těžko postihnutelnou, avšak mnohem komplexnější. Newtonovská fyzika (příznačně ne nepodobná západní metafyzice), pojímá hmotu jako stabilní a ohraničenou, jejíž chování je předvídatelné, kontrolovatelné a replikovatelné, protože následuje fundamentální pohybové zákony. Naproti tomu Einsteinova teorie relativity ukázala, že hmotnost a energie se mohou vzájemně proměňovat, a narušila tak ideu stabilní a pasivní hmoty. O hmotě se začalo přemýšlet na subatomární úrovni, díky čemuž se stala ještě méně

uchopitelná a postřehnutelná (Coole, Frost: 2010). Zatímco lingvistický poststrukturalismus a především sociální konstruktivismus přírodní vědy buď nechávají stranou, nebo se zaměřují na kritiku poznatků klasické fyziky a biologie, případně na kritiku vědy jako takové, čímž se zabývá například feministická epistemologie (např. Harding 2004; Hekman 1990; Martin 1991; Longino 1998), nový materialismus si všímá obratu v přírodních vědách od stabilní neměnné hmoty k hmotě aktivní a proměnlivé a především toho, že se v principu od poststrukturalistického myšlení neliší. Přírodní vědy totiž již nadále nepracují s představou neměnné esence, která vede k jasným kauzálním důsledkům, ale přírodní procesy jsou chápány jako nestabilní a proměnlivé, závislé na spojení s dalšími entitami (Coole, Frost: 2010). Jak tedy západní metafyzika byla (a dodnes například sociobiologie je) v určité koalici s newtonovskou fyzikou a klasickou biologií, tak je nový materialismus v koalici s kvantovou mechanikou a novou biologií (čemuž napovídá i časté přírodovědné vzdělání feministických teoretiček, Haraway je bioložka a Barad fyzička).

Příklon k biologii

Na feminismus se z pozice nového materialismu snesla kritika, že se nezabývá biologií, materialitou ani tělem, naopak ho reprezentuje jistý antibiologismus (což kritizuje např. Grosz 2004). Ahmed (2008) si ale všímá, že antibiologismus feminismu a sociálních věd je do jisté míry předpokládán, aniž by zahrnoval celkovou pestrost teorií, a připomíná jména jako Donna Haraway, Emily Martin či Sandra Harding. Nařčení z antibiologismu je tak podle ní redukcionistické a nezakládá se na pravdě. Co měl ale většinou feminismus společný (výjimkou je například Ahmed uváděná Donna Haraway, která by se ale dala řadit k novému materialismu), je pojmání biologie jako předmětu analýzy, nikoli jako jejího nástroje. Myšlenka antibiologismu ve feministickém zkoumání je tak do značné míry oprávněná (i když jistě ne vyčerpávající).

Elizabeth Grosz (podle Liškové 2005) nabízí odlišné čtení Darwinovy evoluční teorie, kdy jeho teorii neinterpretuje jako boj o přežití s právem silnějšího, což v konečném důsledku vede k eliminaci. Soustředí se naopak na různorodost a proměnlivost přírody, kdy změna nerovná se automaticky „pokrok“. Opouští teorii racionálního boje, kdy lepší zvítězí a horší je odsouzen k zániku, ale do procesu přirozeného výběru přináší prvek nahodilosti, což je důležité pro vyvarování se (jakéhokoli) determinismu. Taková biologie je tedy nelineární.

Poznatky z nelineární biologie účinně využívá Myra Hird (2004), když je aplikuje jako argument proti genderové binaritě. Upozorňuje, že lidská těla jsou „zpohlněna“ pouze ve velmi úzké perspektivě – většina buněk (až na spermii a vajíčko) je totiž pohlavně dimorfní a většina reprodukce není spojena se sexem. Navíc přidává příklady rostlin, hub a bakterií, kde je pohlavní variabilita ještě výrazně větší než rozpoznávané dva gendery. Variabilita a proměnlivost, kte-

rou lze najít v přírodě, rozrušuje hranici mezi normálním a abnormálním či heterosexuálním a homosexuálním. Tato různorodost se projevuje i v samotném těle, které tvoří rovněž symbióza s bakteriemi či viry. Rozlišovací schopnost mezi „já“ a „ostatní“ tak není zřetelná a představa autonomního subjektu se stává ještě více vratkou. Hird v souvislosti s nelineární biologii připomíná ještě jména jako Margulius a Sagan (Margulius, Sagan 1995, 1997) či Wilson (1998). Výraznou postavou je rovněž Donna Haraway (např. 1989, 1992, 2004).

Hmota, materialita a materializace v teorii Judith Butler

Přestože Judith Butler není ušetřena kritiky ze strany nového materialismu, že se nedostatečně věnuje aspektu hmoty (Rahman, Witz 2003; Barad 2003), ve své knize *Bodies that matter* (1993) se zabývá hmotou zcela explicitně. Snaží se reagovat na nařčení z lingvistického monismu, který je jí často přisuzován, a na kritiku, která se na ni snesla po knize *Gender Trouble* (1990), kde hmotě pozornost nevěnovala. Stejně tak jako již dříve překonává distinkci mezi genderem a pohlavím, respektive přírodou a kulturou (Butler 1990), překonává distinkci mezi tělem a hmotou. Zároveň však zůstává její silné zaměření na diskurs, který s pojetím hmoty funkčně propojuje. Právě toto propojení se táhne celou její knihou a je i součástí anglického slova „matter“, které znamená jak „hmota“, tak „být důležitý, záležet“. Butler si tak všímá genealogie způsobu, jak na hmotě začne záležet, ale rovněž procesu stávání se hmotou. Butler vedle slova hmota používá ještě výrazy materialita a materializace. Materialita je výsledkem provázanosti hmoty s diskursem a mocí a tvoří se v rámci procesu, který nazývá materializace.

Při genealogii procesu stávání se hmotou se Butler (1993) obrací až do antiky, kde si vypomáhá výrazy materia (latinsky) a hýlé (řecky). Slovo hýlé odkazuje nejen ke dřevu či trámům (tedy k výsledku, dalo by se říci hmotě v karteziánském slova smyslu), ale rovněž k původu, vývoji a teleologii, které způsobují kauzalitu a poskytují vysvětlení. „V obou případech, latinském i řeckém, hmota není ani jednoduchá, syrová pozitivita či referent, ani prázdný povrch čekající na vnější zvýznamnění, ale má vždy časovou rovinu“ (Butler 1993: 31). Hmota tedy není oddělená od diskursu, který je její součástí, a hmota i diskurs se navzájem utvářejí v časovém horizontu. Toto propojení se stává ještě zřetelnější při připojení dalšího řeckého výrazu, a to je schéma. „Schéma znamená formu, tvar, číslo, vzhled, gesto, sylogismus a gramatickou formu. Pokud se hmota nikdy neobjeví bez svého schématu, znamená to, že se objevuje pouze pod určitou gramatickou formou, a princip její rozpoznatelnosti, její charakteristické gesto či obvyklé vzezření, je neoddělitelné od toho, co hmotu konstituuje“ (Butler 1993: 33).

Pokud jsou hmota a diskurs provázány, tak produktivní mocí není pouze diskurs, jak naznačují kritikové a kritičky lingvistického poststrukturalismu, ale je jí rovněž hmota. Butler tak překračuje distinkci hmoty a diskursu niko-

li pouze v rovině toho, že hmota, její stabilita a esence jsou efektem moci a diskursivních praktik, k čemuž čtení Butler často svádí, ale především díky tomu, že mají stejnou ontologickou povahu (vzájemně se konstituují). Provázanost diskursu s okolními materiálními podmínkami se line celým jejím dílem, nikdy se tedy nejedná o jednosměrný proces, o diskursivní determinismus.

Propojení hmoty a diskursu umožní vnést do vzájemného konstitutivního procesu genderový aspekt, který vzniká sedimentací historie pohlavní hierarchie a zákazů, opět tedy odkazuje k časovému horizontu. Avšak častěji než o samotné hmotě hovoří Butler (1993) o materialitě a materializaci, které vytvářejí efekt přirozeného, stabilního a rozpoznatelného těla prostřednictvím stejných regulačních praktik, které produkují dojem přirozené a neměnné esence. Butler nehovoří pouze o „materialitě pohlaví, ale i o pohlaví materiality“ (Butler 1993: 49). Materialitu a tělo nelze od těchto praktik oddělit, tělo implicitně označuje pohlavně určené tělo a pohlaví je regulační ideál, který se materializuje v čase. Butler tak na tomto místě odkazuje k produktivní moci, která vytváří těla, jimž poté vládne.

Butler při dekonstrukci materiality naráží především na její pojetí jako stabilní entity, která je neměnná (nebo se dá změnit jen velmi ztuhle). Vypomáhá si již uvedenou časovou rovinou materializace, která odkazuje k opakování – pouze neustálé opakování téhož totiž vytváří domněni o neměnné esenci a místo procesu a dynamiky tak vzniká dojem statiky. V rámci procesu ale může dojít (a také dochází) k chybě a změně, tato statika je tedy rovněž pouze zdánlivá a musí být pečlivě hlídána a udržována. Materialita je tudíž výsledkem materializace (přestože v diskursu západní metafyziky bývá zaměňována za hmotu) a odkazuje k srozumitelnosti. „Moc diskursu materializovat své efekty tak odpovídá moci diskursu ohraničit doménu srozumitelnosti“ (Butler 1993: 187). Je proto od rozpoznatelnosti neoddělitelná a Butler operuje s tím, že rozpoznatelnost odkazuje k normě, od čehož se odvíjí způsob analýzy (či chceme-li, dekonstrukce) materiality či těla. Srozumitelnost, respektive materialita, potřebuje sféru nesrozumitelnosti, která z této logiky materializaci nepodléhá. Slouží jako konstitutivní vnějšek, jako abjekt¹, který ustanovuje hranice. Není to tedy pouze opakování, které vytváří normu, tělo, pohlaví či subjekt, neméně důležitou složkou je i vylučování.

U vylučovacích praktik znovu nacházíme neoddělitelnost materiality od genderu, respektive od těla, protože pokud je tento subjekt udržován ve sféře abjektu, není plně srozumitelný, a není tudíž srozumitelná ani jeho materialita, která je přitom považována za podmínku celistvého a správného těla. Právě na příkladu genderu je vidět, jak se vytvářejí sféry, kdy nesrozumitelnost znamená nežitelnost, a je to samotné lidství, které je v sázce (Butler 2004). Butler tak nepojímá konstrukci pouze jako pozitivní proces, ale jako proces, který je zároveň negativní, který na jednu stranu produkuje vytváření a na straně druhé exkluzi, vymazání – konstitutivní vnějšek znamená „nevyslovitelný, nežitelný,

neschopný narace, který zajišťuje, a tudíž selhává v zajištění samotných hranic materiality“ (Butler 1993: 188). Takové hranice totiž nikdy nemohou budit zdání stability.

Butler nabízí především dekonstrukci materiality, respektive dekonstrukci normy a naturalizovaného těla. Spojování a občas i zaměňování pojmů „hmota, materialita a materializace“ záměrně upozorňuje na neoddělitelnost těchto složek, přesto je však místy matoucí. „Být materiální znamená materializovat se, kde princip materializace je přesně to, co je na těle důležité („matters“), jeho samotná srozumitelnost. (Butler 1993: 32). Jde o to, že při této argumentaci se aspekt hmoty může velice snadno vytratit. Butler pracuje s dvěma různými významy hmoty a materializace, kdy první význam znamená vzájemný konstitutivní proces a ten druhý konvenční pojetí hmoty s myšlenkou původnosti a ohraničení (to, co „matters“, co je srozumitelné a je zároveň hmotou). Tyto dva významy, jakkoli spolu v analytické i praktické rovině souvisejí, ale nejsou totožné – respektive vzájemně konstituující prvek diskursu a hmoty by se obešel i bez srozumitelnosti, bez efektu hranic a stability (avšak neplatí to naopak). O tom ale Butler nehovoří. Hovoří pouze o materialitě (rovná se srozumitelnosti) a objektu.

Při důrazu na konstitutivní složku vylučování zneviditelňuje Butler jiný způsob materializace těla, který, přestože není neviditelný či nematerializuje tělo do hegemonní normy, procesem ztělesňování přesto je. Právě rozdíl mezi materializací a ztělesněním, které umožňuje analýzu a zachycení *jakéhokoli* těla, bude nejmarkantněji patrný u nového materialismu, já se na tomto místě pouze omezím na konstatování, že takto pojatá teorie materiality místy neumožňuje analýzu objektovaného těla. Pomocí Butler se můžeme dopátrat pouze toho, proč je ono tělo objektem, i způsobů, jak se objektem stává i udržuje, respektive jak se tvoří hranice a norma, což není málo. Konkrétní způsoby materializace/ztělesňování objektovaného těla ale její teorie postihnout nedokáže. Vymezuje negaci, nikoli pozitivitu.

Aktérství hmoty

Ostre se do kritiky lingvistického myšlení pouští představitelka nového materialismu Karen Barad (2003), když říká, že „jazyku bylo uděleno příliš mnoho moci. Lingvistický obrat, sémiotický obrat, interpretativní obrat, kulturní obrat: zdá se, že každý obrat, každá ‚věc‘ – dokonce materialita – je obrácená do záležitosti jazyka nebo nějaké jiné formy kulturní reprezentace“ (Barad 2003: 801), přičemž ale vychází z chybné premisy – „proč je jazyku a kultuře přiznáno jejich vlastní aktérství a schopnost jednání (*agency*) a historicitu, zatímco hmota je vyobrazena jako pasivní a neměnná, či přinejlepším podědí potenciál ke změně odvozený od jazyka a kultury?“ (Barad 2003: 801).

Barad totiž až příliš snadno zaměňuje poststrukturalismus za sociální konstruktivismus (např. Berger, Luckmann 1999; Ridgeway 1991; Lorber, Farrel 1991; Ore 2003) a nešetří ani Butler, přičemž na jejím pojetí hmoty může-

me vidět, že tato kritika je neoprávněná (Butler totiž mezi sociální konstruktivistky a konstruktivisty nespadá). Jak se právě její teorie často využívají k sociologickému či feministickému výzkumu, je už věc jiná. Či ještě jinak – přestože nabízí historicitu hmoty a těla, je otázkou, do jaké míry je toto pojetí hmoty jako navzájem se konstituující s diskursem využitelné. Ano, diskursivní je zároveň materiální a materiální je diskursivní (jak podotýká Butler). Co to ale znamená? Není logické, že při analýze založené na dekonstrukci a odhalení skrytých mocenských vztahů se hlavní pozornost upírá na diskurs a hmota se snadno vytratí? Nebylo by občasné upozornění, že hmota a diskurs jsou navzájem konstitutivní, vlastně prázdným sdělením, které by možná uspokojilo některé kritiky, ale ve skutečnosti by vlastně neneslo žádnou užitečnou informaci? Přestože jsou tyto otázky spíše řečnického rázu, současně se snaží alespoň částečně objasnit, proč právě i Butler tak snadno spadá do kritiky kvůli lingvistickému monismu. Není to ani tak její teorií, jako spíše využitím její teorie jako analytického nástroje zaměřeného na dekonstrukci pevného jádra, normy a přirozenosti.

Barad (2003), která je kromě filosofky vědy rovněž fyzikou, nachází inspiraci u fyzika a filosofa Nielse Bohra a jeho pojetí epistemologie vycházející z kvantové teorie. Barad rozšířila Bohrovo především epistemologické pojetí o ontologickou složku založenou na intraakcích. „Primární ontologické jednotky nejsou ‚věci‘, nýbrž fenomény (...), a primární sémantické jednotky nejsou slova, ale materiálně-diskursivní praktiky, jejichž prostřednictvím jsou konstituovány hranice“ (Barad 2003: 818). „Aktérství“ je vzájemné proplétání fenoménů – není to tedy atribut, ale neustálá rekonfigurace světa, jeho dynamika.

Svůj celkový přístup nazvala Barad agentním realismem a dále jej specifikuje takto: „diskursivní praktiky jsou specifické materiální (re)konfigurace světa, jejichž prostřednictvím se různě ustanovují lokální determinace hranic, vlastností a významů. To znamená, že diskursivní praktiky jsou pokračujícími agentními intraakcemi světa, jejichž prostřednictvím se ustanovuje lokální determinace uvnitř produkováných fenoménů“ (Barad 2003: 821). Jinými slovy, intraaktivita je vzájemná výměna a konstituování, jejímž prostřednictvím fenomény získávají hranice, vlastnosti, význam a materialitu. Jedná se o proces, který odkazuje k neustálému stávání se². Barad tak klade důraz na proces a hmota tím získává aktérství a schopnost jednat, není statická ani pasivní, jedná se o pokračující historicitu. „Hmota odkazuje k materialitě/materializaci fenoménů. (...) Materialita je diskursivní, tak jako diskursivní praktiky jsou už vždy materiální. (...) Nejsou vzájemně redukovatelné.“ (Barad 2003: 822). Intraakce se ale nedají považovat za deterministické, protože aktérství nikdy není uzavřeno, ale ani zcela otevřeno, protože vedou k určitým exkluzím.

Až doteď tak její přístup nápadně připomíná to, co tvrdila Butler (přestože právě jí vyčítá, že tyto aspekty nevyužívá). Přestože se tedy čtení Judith Butler od Karen Ba-

rad vyznačuje jistou nepozorností, v jiných ohledech je inspirativní. Barad především překročila antropocentrický náhled Butler (což je ale dáno i tím, že Butler se ve své analýze zaměřuje především na ustanovování hegemonní normy) a zdůraznila ontologickou rovinu. Právě překročením antropocentrického náhledu Barad rozšířila performativní teorii. Performativita se netýká pouze subjektu, ale rovněž vytváření těl, je na této úrovni tedy shodná s materializací u Butler, jak sama Barad upozorňuje. Ovšem je zároveň důležité si uvědomit, že materializace je u Butler těsně spojena se srozumitelností, která odkazuje k hegemonní normě (především genderové), čímž opět dostává antropocentrický rozměr. Barad naproti tomu s tímto rozměrem srozumitelnosti nepracuje, což jí pomáhá definovat performativitu jako produkci jakéhokoli subjektu a těla, lidského (včetně toho abjektovaného) i nelidského.

Hmota a ontologie

Coole a Frost (2010) rovněž upozorňují na posthumanistické chápání hmoty a těla v novém materialismu, zdůrazňují ale ještě překračování dualismu mezi hmotou živou a neživou. Jako inspirace slouží novému materialismu vitalistická koncepce Gillesse Deleuze, odmítá tak rozdělení na hmotu neživou, která patří do sféry fyziky, a organický systém, který je popsán biologií. Zdůrazňuje generativní schopnost uvnitř anorganické hmoty, která se tak od hmoty organické na ontologickém základu neliší. Jakkoli Butler nabízí překračování binarit i na ontologické úrovni (diskurs a hmota jsou navzájem konstituující), její pojetí je mnohem více v rovině epistemologické, když provádí genealogii způsobů, jakými se dualita příroda vs. kultura (respektive normální/nenormální, muž/žena...) vytvořila, jakými mechanismy je udržována a jak jsou tyto entity rozpoznávány. Právě dekonstrukce poznání přírody, těla a genderu jako přirozeného je jejím hlavním argumentem proti existenci této přirozenosti a neměnného jádra.

Představitelky a představitelé nového materialismu jsou rovněž seznámeni s kritikou západní metafyziky, konec konců poststrukturalistické základy mají s Butler společné. Jejich nejsilnějším argumentem proti existenci dualit je ale právě důraz na stejnou ontologickou povahu *všeho*. Ani jazyková větev poststrukturalismu, ani sociální konstruktivismus se pojmu „ontologie“ explicitně nevěnují. Snad je tomu tak proto, že ontologie ve světle západní metafyziky až příliš zavání esencialismem, který je chápán jako stabilní a neměnné jádro. Stejně tak jako nový materialismus ale čerpá z nové biologie, čerpá i z nového pojetí ontologie, tyto dvě oblasti znovu vrací do hry a využívá je k podpoře svých argumentů. Zacházet na ontologické úrovni s hmotou a materialitou tak již neznamená kauzalitu a stabilitu, naopak – materialita znamená vždy více než jen samotnou „hmotu“, znamená „přesah, sílu, vitalitu a vztahovost, která učiní hmotu aktivní, sebekreativní, produktivní, nepředvídatelnou“ (Coole, Frost 2010: 9).

Coole a Frost (2010) se vydávají cestou kreativního směřování nové ontologie, která bude v souladu s produktivním a invenčním charakterem materiality – taková ontologie je spíše pozitivní a konstruktivní než negativní a kritická. Díky tomuto pojetí tak feministické myšlení v rámci nového materialismu v sobě přímo zahrnuje politický náboj, vedle analýzy a dekonstrukce nabízí konstrukci alternativ a neslouží tak pouze jako zdroj pro politickou akci (jako například kritika Butler či Foucaultova), ale přímo takovou politickou akci samo je. „Feministické filosofky a filosofové směřují k posunu od lingvistického paradigmatu dekonstruktivní teorie a pracují místo toho na produkci robustních alternativ. Záležitost ztělesnění a odpovědnosti, pozicionality a lokace se staly relevantnější a různorodější.“ (Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti: 25).

Přesto se v poststrukturalismu náznaky ontologie nálezt dají, a to především v psychoanalýze, ze které z nemalé části vychází. Proti pojetí psychoanalýzy se ale nový materialismus ostře vymezuje. Braidotti (2006b) uvádí především Donnu Haraway a Gillesse Deleuze (s Félixem Guattarim napsal mimo jiné knihu nazvanou *Anti-Oedipus*, což je poněkud výmluvné). Haraway (2002) své vymezení se proti psychoanalýze formuluje už v *Manifestu kyborgů*, kde kyborga nabízí jako alternativu proti současnému patriarchálnímu kapitalismu. Kyborg je totiž nelegitimní potomek a jako takový nehledá jednotu, ze které by vycházel, netrpí iluzí o návratu a může se zaměřit na touhu tvořit. Braidotti (2006b) připouští, že psychoanalýza je dokonalou reflexí naší kultury a dominantních norem, ovšem už odmítá nevyhnutelnost tohoto systému. Problémem psychoanalýzy tak není to, že popisuje současný systém, ale že ho pomáhá udržovat. „Stejně tak jako Deleuze, má i Haraway jen velmi malou trpělivost pro lingvistické paradigma, uvnitř kterého bylo konceptualizováno nevědomí s jeho vnitřními binaritami, ztotožněním touhy s nedostatkem/ztrátou, odsunu, kondenzací a exkluzí“ (Braidotti 2006 b: 201). Na jiném místě připomíná Braidotti (2006a) Butler³, když ji právě za využívání psychoanalýzy, která je založena na dívání se do minulosti, kritizuje. Obecně by se dalo říci, že nový materialismus kritizuje psychoanalýzu především proto, že je na rozdíl od ní zaměřena na produktivní touhu.

Deleuze s Guattarim (2000) se radikálně vymezovali vůči psychoanalytickému předpokladu prvotní jednoty a představy „chybění“, odmítají tedy existence určité „psýché“, která je právě na jednotě a nedostatku založena. Deleuze se stavěl negativně k celku (byl naopak zaujatý diferencí a transformací), jsou to naopak části a jejich spojení, které by měly být v hledáčku analýzy. Místo konceptu psychoanalýzy Deleuze s Guattarim přicházejí s konceptem vlastním, a to *schizoanalýzou* – prvotností částí a mobilních fragmentů. Místo pevné struktury předpokládají kreativní (tudíž nestabilní) potenciál spojení. Z těchto spojení pak vyvěrá touha. Ta nevzniká z nedostatku, touha není „vrátit se“ (ani není kam se vracet), ale naopak „jít kupředu“, má produktivní charakter, chce se pojit s dalšími touhami a tvořit.

Pojetí moci

Jak pro celý poststrukturalismus, tak i pro nový materialismus je zásadní konceptualizace moci, která je považována především za produktivní. Deleuze vychází z Foucaultova konceptu biomoci, který dále rozšiřuje. Posun tkví v redefinici subjektu jako klastru komplexních a intenzivních sil, které vytvářejí asambláže – do těchto asambláží je zapojeno i nelidské (Braidotti 2006a). Braidotti (Braidotti, Butler 1994) v rozhovoru s Butler zdůrazňuje nutnost tohoto konceptuálního posunu. Reaguje na nový věk transnacionálního posunu kapitálu a světovou migraci, rozvíjející se informační technologie či biotechnologie – materiální a symbolické podmínky jsou zcela provázány a svět, na který reagoval Foucault (1999) s pojetím biomoci, se již radikálně změnil. Haraway (Braidotti 2006b) připomíná, že moc již není založena na normalizování heterogenity, ale spíše na tvoření sítí, na komunikaci a rozličných propojováních.

Zatímco moc ve Foucaultově pojetí znamená především produktivní moc diskursu, respektive moc v rámci mocenských vztahů, jako konkrétní případ můžeme uvést konstrukci sexuality (a v rámci toho sexuální identity) či (sebe) disciplinaci a zušlechťování těla, moc v pojetí Gillesse Deleuze se přesouvá na asambláže (výsledek propojování, který ale nikdy není stabilní) a jejich produktivní moc a touhu po expanzi (Ruddick 2012). Tím se jeho pozornost přesouvá na dynamiku těchto asambláží, na jejich schopnost vzájemných propojení a kapacitu, která vždy přesahuje již existující vztahy.

Pro existenci asambláží i jejich schopnost expanze je zásadní střetávání s externími částmi (které jsou rovněž tvořeny asamblážemi). Střet asambláže s externími částmi (s nimiž se asambláž setkává neustále v procesu stávání se) může zvýšit její kapacitu jednat, střet s jinými částmi naopak může její kapacitu omezit, nebo přímo ohrozit její existenci (Ruddick 2012, více o Deleuzově pojetí moci a srovnání s Foucaultem např. Bignall 2008). Taková moc je tedy ještě více rozptýlená a nepostřehnutelná. Rozšíření nebo omezení asambláže se pojí s pojmy legitimní a nelegitimní syntéza, kdy ta legitimní odkazuje k otevřenosti, nerestriktci a nomádství a rozmanitosti a syntéza nelegitimní naopak k exkluzi, restriktci a segregaci (Deleuze, Guattari 2005). Naproti tomu Butler se soustředí především právě na nelegitimní syntézu, která vede k exkluzi, restriktci a segregaci – vymezuje normalitu a objekt. Právě k určování a genealogii této dělicí linky vede i analýza subjektivity, tělesnosti a moci, kterou nám její teorie nabízí.

Přístup k diferenci

Přínos teorie Judith Butler tkví především v analýze mechanismů heterosexuální matice, která udržuje dva komplementární gendery, mechanismů, jakými se subjekty normalizují a v této normě udržují, stejně tak jakým způsobem jsou někteří z normy systematicky vylučováni. I v novém materialismu ale můžeme nalézt koncepci objektu, kte-

rá nabývá podoby „monster“. Přívlasek „monstrózní“ odkazuje k reprezentaci a diskursům, které obklopují tělo v postmoderním období. Znamená protipól ke konstrukci zdravého, čistého, slušného, heterosexuálního a zdravého těla (zkrátka těla hegemonního), který je symbolem postindustriální éry (Braidotti 2000). Zatímco pro Butler je objekt důležitý především v závislosti konstituce normy a materializace, koncept monstra se snaží redefinovat pojetí difference a s tím i západní teorie subjektivity. „Zrůdné/monstrózní druhé se stává emblematické pro široké politické a teoretické snahy redefinovat lidskou subjektivitu daleko od neustálých logocentrických a rasistických způsobů uvažování charakteristických pro západní kulturu“ (Braidotti 2000: 164).

Je důležité zbavit se pejorativního nádechu difference a snažit se s ní pozitivně pracovat. Redefinice difference ale nestojí pouze na změně jejího významu z negativního na pozitivní, díky čemuž nestojí na dominanci a exkluzi, neznamená „odlišné od“, což implikuje „méně než“ (Braidotti 1994 in Dolphijn, van der Tuin 2012: interview s Braidotti), ale, v návaznosti na Deleuze, „difference implikuje diferenciaci uvnitř jednoho systému, kde odlišné části jsou provázané takovým způsobem, že nemohou být odlišné a separátně identifikovány“ (Davis 2009: 76). Butler diferenci příliš nespecifikuje, zůstává tedy spíše u analýzy objektu s jeho negativním vymezením. Ovšem analýzou její přístup končí, naznačené alternativy (např. Butler 1990) zůstávají na půli cesty a dojem z nich je spíš rozpačitý. Nový materialismus naproti tomu nabízí kromě analýzy rovněž aktivní projekt a Braidotti (2000) si všímá, že dřívější objekty a jejich těla se dostávají do hlavního proudu kultury. Samozřejmě je spekulativní, do jaké míry je Braidotti uváděná Madonna či Kate Moss alternativní a do jaké míry pouze nevytvářejí odlišnou (hegemonní?) normu, nicméně právě na jejich případu je zřetelná temporalita normy i objektu, který přinejmenším v „přechodové fázi“ od objektu k normě působí rozostření hranic.

Subjekt

Celý nový materialismus se vyznačuje posthumanistickým zaměřením, na základě něhož dochází nejen k redefinici hmoty, moci, difference (objektu), ale rovněž k redefinici subjektu, který také získává posthumanistické rysy. Subjektivita je u Butler (1998) spojena se schopností jednat v rámci sociálního světa, je tak přímo navázána na rozpoznání a na vyloučení, kdy si někteří nemohou nárokovat status subjektu. K této otázce přistupuje podobně jako k otázce performativity genderu či materializaci těla – subjekt je vytvářen maticemi moci a diskursu, nestojí na začátku, nýbrž na konci tohoto procesu, není pouze situován, ale je i konstituován pozicemi, které zdánlivě pouze reprezentuje. Ale právě zdání subjektu jako autonomní entity zakrývá jeho sociální konstruovanost, uzavírá se znovuzvýznamňování a dostává se tak do hegemonní pozice, která vylučuje všechny, kteří nesplňují nároky na „bytí pl-

nohodnotným subjektem“. Skutečnost, že subjekt není nezávislá autonomní entita, ale neznamená, že takový subjekt není schopný samostatného a cíleného jednání. „Tvrdit, že subjekt je konstituovaný, však neznamená tvrdit, že je determinovaný; naopak, konstituovanost subjektu je přímo podmínkou jeho cílevědomého konání. Co totiž umožňuje cílené a zásadní přetvoření kulturních a politických vztahů, když ne vztah, který se může obrátit sám proti sobě, který je možné přetvořit a proti kterému je možné se postavit?“ (Butler 1998: 43). Takové pojetí subjektu sice nabízí možnost přeznačování, stále ale zůstává v antropocentrickém módu a vynechává otázku těla.

Naproti tomu pro nový materialismus (Braidotti 2006a) je ve své redefinici (nikoli pouze dekonstrukci) subjektu zásadní jeho propojení s tělesností. Právě toto ukotvení v tělesnosti propůjčuje subjektu jak omezení, tak možnosti rozličného *stávání se*. Takový subjekt je vybaven kapacitou tvořit nelineární spojení zaměřené na venek, tvoří fúze a asambláže, je tedy složen z řady externích sil, kam spadájí i anorganické či technologické složky. Spojování se s externími částmi a důraz na nelineární stávání se pak nabourávají paradigma lingvistického zprostředkování subjektu, které přinášejí reprezentace a interpretace. „Signály nahrazují znaky, vyjádření nahrazují reprezentaci a kódy nahrazují interpretaci“ (Braidotti 2006a, odstavec 5). Místo cíleného obrácení se subjektu proti hegemonnímu řádu, který nabízí Butler, sama povaha subjektu ve světle nového materialismu přináší proměny, přeznačení a vytváření, a to nikoli pouze díky cílevědomému jednání, ale naopak v důsledku jisté nekontrolovanosti a nekontrolovatelnosti, touze spojovat se a tvořit.

Materiální ukotvení subjektu není důležité pouze v možnosti překračování normy (to, co by Butler nazvala *abjektem* a zároveň *vyločením*), ale rovněž v myšlence udržitelnosti a zodpovědnosti. Braidotti (2006a) se staví negativně k bezmyšlenkovitému oslavování „jinakosti a proměn“ („queerification“), které někdy vedou pouze ke kvantitativnímu zmnožení diferencí často spojených s relativismem či nihilismem, ale díky pozicionalitě subjektu, kolektivnímu založení (vzájemná spojení) a zaměřením na venek dochází především ke kvalitativnímu posunu a odpovědnosti k okolnímu prostředí. Konkrétně se například jedná o otázku životního prostředí a odpovědného zacházení s technologiemi či zvířaty.

Ztělesnění

V místech, kde Butler hovoří o materializaci, nový materialismus hovoří o ztělesnění. Ztělesnění souvisí s proměnou chápání subjektu od binárního rozlišení mezi tělem a myslí směrem k neredukovatelnosti na jednotlivé části. Tím se znovu dostaly do hry důraz na tělesnost subjektů a jeho specifická zkušenost, které zároveň znamenají odmítnutí esencialismu. Tělo či tělesnost nejsou buď biologickou, nebo sociální kategorií, ale jedná se o překrývání mezi fyzickým, symbolickým a sociálním a jejich vzájemnými vztahy (Braidotti 1994). Ztělesněná zkušenost se vyvíjí v sou-

vislosti s proměnou těchto vzájemných vztahů, které jsou pro každý subjekt specifické (Dale 2009).

Stejně jako u Butler (1993) tedy i v případě nového materialismu je odmítnuta univerzální kategorie těla. Zatímco Butler se ale soustředí především na dekonstrukci těla jako normativní kategorie a odhaluje, na jakých mocenských mechanismech je tato univerzalizující kategorie vystavěna, nový materialismus klade důraz na specifickou zkušenost těla a tělesnosti, která z principu univerzální být nemůže. Navíc zatímco performativita i materializace nakonec budí dojem pevného a neměnného jádra stojícího na počátku procesu, u ztělesnění tomu tak není. Analogicky k Barad – tak jako hmota dostává své kontury a historicitu prostřednictvím intraakcí, tělo získává svou historicitu a hranice v procesu ztělesnění. Co je ovšem důležité, a co nový materialismus nejvíce vzdaluje Butler, je to, že v procesu ztělesnění lze zachytit nejen těla normální, ale i abjektovaná, a nejen lidská, ale i nelidská.

Závěr

Mým záměrem bylo představit myšlenkový směr nového materialismu prostřednictvím srovnání s lingvistickým proudem poststrukturalismu, především s jeho významnou feministickou představitelkou Judith Butler, jejíž myšlenky se v českém prostředí hojně využívají k analýze. Na základě tohoto srovnání jsem našla jak styčné body mezi oběma směry, tak i body rozdílné, které ukázaly na možnosti a limity jednotlivých přístupů. Oba směry vycházejí z poststrukturalistické myšlenkové tradice, sdílejí tedy kritiku západní metafyziky, a tudíž i dekonstrukci přirozenosti, statiky, dualit a univerzalizmu, odmítání esencialismu a důraz na produktivní charakter moci.

Hlavní rozpor přichází s otázkou údajného opomíjení hmoty ze strany lingvistické větve. Aspekt hmoty je pro nový materialismus klíčový, proto jsem ve své komparaci zvolila otázku hmoty jako výchozí bod. Ukázalo se, že Butler je terčem této kritiky neoprávněně, že hmota podle ní není efektem diskursu, ale naopak že hmota a diskurs jsou navzájem konstitutivní a nelze je navzájem redukovat. Tento aspekt má tedy naopak s novým materialismem společný. Shodný mají rovněž důraz na časový horizont procesu, který nemá ani počátek, ani konec, ale jedná se o neustálý proud „stávání se“. Přesto ale není na škodu se zamyslet, proč je Butler vytýkáno, že vše redukuje na diskurs. Je tomu tak především proto, že Butler soustředí svou pozornost zejména na materialitu jako srozumitelnost, respektive ustavování norem, a hmota se tak snadno ztratí. Na základě toho může vzniknout dojem, že realita je diskurzivně zkonstruovaná, že všechno je diskursivní (či sociální – i když takto by to Butler nenazvala) konstrukt. Tím se poskytuje diskursu a jazyku nemístná moc konstruovat, jak upozorňuje Barad. Ze zapojení hmoty do procesu konstrukce plynou omezení diskursu, která jsou ale důležitá – uvědomění si limitů diskursu, který nebude plně zasazen do sociálního prostředí.

Samotný přístup Butler má ale samozřejmě svá velká pozitiva – jedná se o analýzu moci a způsobů, jakými se ustanovuje a udržuje norma, mechanismů, které mají vylučovací účinky, a systému, na kterém režim genderu, sexuality a pohlaví funguje. Na druhé straně právě proto, že se jedná o genealogii současného systému, je tímto systémem rovněž omezená – je uzavřená v antropocentrickém rámci, nevyvíjí nový způsob přemýšlení, pouze dekonstruuje přemýšlení staré (což jistě není málo, slouží jako inspirační zdroj pro akce, jako je queer či genderfuck). Zatímco pro Butler je dekonstrukce nejúčinnější metodou a argumentem proti stávajícímu řádu stojícímu na zdánlivě přirozených diferencích a hierarchiích, u nového materialismu je to především aktivní projekt založený na redefinici pojmů jako subjekt, difference, abjekt, ontologie a hranice, na kterých západní myšlení vzešlé z osvícenské tradice stojí. Tato redefinice vychází z navázání subjektivity na tělesnost a tělesnou zkušenost a provázanosti s materiálními podmínkami. Tělesnost, materiální a diskursivní podmínky jsou tedy specifické, nemohou být univerzální a znamenají jak omezující, tak i umožňující potenciál a otevírají prostor pro zakomponování nelidského a neživého jako důležité konstitutivní složky, která otvírá prostor pro analýzu technologií a jejich provázanosti s globálním kapitálem i s těly, čímž se zároveň překlenuje antropocentrismus.

Příklon k materiálním podmínkám a aspektu aktérství hmoty navazuje na posun v oblasti fyziky a biologie, které se tak mohou jevit jako inspirativní pro feminismus a z těchto věd se místo nepřítele stává užitečný spojenec. Zaobírá se přírodními vědami a příklon k nim ale nejsou užitečné pouze v otázce genderu, ale pomohou reagovat na současné etické a politické obavy, které vyvstávají se současným vědecko-technologickým vývojem, a mohou tak kriticky nahlédnout na otázku klimatických změn, globálního kapitálu a biotechnologického inženýrství, stejně tak jako na nové digitální a virtuální technologie. Naproti tomu lingvistická větev nedokáže adekvátně postihnout hmotu, materialitu ani současnou biopolitiku a globální politickou ekonomii (Coole, Frost 2010) – což s otázkou genderu konec konců rovněž úzce souvisí. Důležité je ale právě propojení s poststrukturalistickým myšlením, které vnáší do celé záležitosti prvek moci, kde nový materialismus rozšiřuje Foucaultův koncept a místo na diskurs zaměřuje pozornost na asambláže, které jsou svým charakterem nestáléjší, nepředpověditelnější a neposlušnější, zároveň ale i flexibilnější a více toužící po expanzi. Na základě tohoto konceptuálního posunu je tak možné reagovat na rozvíjející se informační technologie, biotechnologie či transnacionální posun kapitálu a světovou migraci.

Co se týče analýzy lidského těla a genderu, na což se feminismus logicky značně soustředí, přístup nového materialismu umožňuje analýzu abjektovaného těla – jak může tento konstitutivní vnějšek, který znamená „nevyslovitelný, nežitelný, neschopný narace, který zajišťuje, a tudíž selhává v zajištění samotných hranic materiality“ (Butler 1993:

188), přesto získat svou naraci, svou materialitu, svou historicitu, zkušenost a své hranice. A jak může abjekt, právě proto, že jeho proces materializace mnohdy není neviditelný (např. právě při spojení s technologií), nabourat představu o vrozených a konstantních hranicích těla a hmoty. Díky svým společným základům ale Butler nestojí s novým materialismem v takové kontradikci, jak by se mohlo na první pohled zdát. Proto může být účinné oba přístupy kombinovat, což je právě nejzřetelnější na abjektovaném těle – díky Butler můžeme provést analýzu, proč je toto tělo abjektem. S využitím nového materialismu pak můžeme provést analýzu tělesnosti a subjektivity takového těla.

Literatura

- Ahmed, S. 2008. „Open Forum Imaginary Prohibitions: Some Preliminary Remarks on the Founding Gestures of the ‚New Materialism‘.“ *European Journal of Women's Studies*, Vol. 15, No. 1: 23–39.
- Barad, K. 2003. „Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter.“ *Signs*, Vol. 28, No. 3: 801–831.
- Berger, P. L., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bignall, S. n.d. 2008. „Postcolonial Agency and Poststructuralist Thought: Deleuze and Foucault on Desire and Power.“ [online]. *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, Vol. 13, No. 1: 127–147. Routledge. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <http://ura.unisa.edu.au:80/R/?func=dbin-jump-full&object_id=62780>.
- Braidotti, R. 1991. *Patterns of Dissonance: A Study of Women in Contemporary Philosophy*. New York: Routledge.
- Braidotti, R. 1994. *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia University Press.
- Braidotti, R. 2000. „Teratologies“. Pp. 157–172 in Colebrook, C., Buchanan, I. *Deleuze and Feminist Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Braidotti, R. 2006a. „Affirming the Affirmative: On Nomadic Affectivity.“ [online]. *Rhizomes 11/12*. [cit. 4. 2. 2012]. Dostupné z: <<http://www.rhizomes.net/issue11/braidotti.html>>.
- Braidotti, R. 2006b. „Posthuman, All Too Human.“ *Theory, Culture & Society*, Vol. 23, No. 7–8: 197–208.
- Braidotti, R., Butler, J. 1994. „Feminism by Any Other Name. Interview.“ [online]. [cit. 4. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://ebookbrowse.com/butler-and-braidotti-interview-feminism-by-any-other-name1-pdf-d337919898>>.
- Butler, J. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1993. *Bodies That Matter: on the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1998. „Náhodnost základov: feminismus a problém ‚postmodernismu‘.“ *Aspekt*, č. 1: 39–47.

- Coole, D. H., Frost, S. 2010. *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. Durham [NC]: Duke University Press.
- Colebrook, C., Buchanan, I. 2002. *Deleuze and Feminist Theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dale, K. 2009. *Building a Social Materiality: Spatial and Embodied Politics in Organizational Control*. [online]. [cit. 16. 3. 2012]. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.1177/1350508405055940>>.
- Davis, N. 2009. „New Materialism and Feminism's Anti-Biologism.“ *European Journal of Women's Studies*, Vol. 16, No. 1: 67–80.
- Deleuze, G., Guattari, F. 2000. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G., Guattari, F. 2005. *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Dolphijn, R., van der Tuin, I. 2012. *New Materialism Interviews & Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanities Press.
- Foucault, M. 1994. *Diskurs, autor, genealogie*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Foucault, M. 1999. *Dějiny sexuality: Vůle k vědění*. Praha: Hermann & synové.
- Grosz, E. A. 2004. *The Nick of Time: Politics, Evolution, and the Untimely*. Durham: Duke University Press.
- Haraway, D. 1989. *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. New York: Routledge.
- Haraway, D. 1991. *Simians, cyborgs, and women: the reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Haraway, D. 1992. „The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others.“ Kap. 18 in Grossberg, L., Nelson, C., Treichler, P. (eds). *Cultural Studies*. London, New York: Routledge.
- Haraway, D. 2002. „Manifest kyborgů: věda, technologie a socialistický feminismus ke konci dvacátého století.“ *Sociální studia*, č. 7: 51–58.
- Haraway, D. 2004. *Crystals, Fabrics, and Fields: Metaphors That Shape Embryos*. Berkeley, Calif.: North Atlantic Books.
- Harding, S. 1986. *The Science Question in Feminism*. Milton Keynes: Open University Press.
- Harding, S. 2004. „Rethinking Standpoint Epistemology: What Is ‚Strong Objectivity‘?“ Pp. 127–140 in S. Harding, (ed.) *The Feminist Standpoint Theory Reader*. New York: Routledge.
- Hekman, S. J. 1990. *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism*. Cambridge: Polity Press.
- Hekman, S. J. 2010. *The material of knowledge feminist disclosures*. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- Hird, M. J. 2004. „Naturally Queer.“ *Feminist Theory*, Vol. 5, No. 1: 85–89.
- Kirby, V. 1999. „Human Nature.“ *Australian Feminist Studies*, Vol. 14, No. 29: 19–29.
- Kristeva, J., L. S. Roudiez. 1982. *Powers of horror: an essay on abjection*. New York: Columbia University Press.
- LaFountain, P. 2008. *Deleuze, Feminism, and the New European Union: An Interview with Rosi Braidotti*. TRANSIT. [online]. eScholarship, University of California. [cit. 12. 8. 2013]. Dostupné z: <<http://www.escholarship.org/uc/item/4qf7717m>>.
- Lišková K. 2005. „Nalézání spojenců na nečekaných místech. Elizabeth Grosz přepisuje binarismus příroda vs. kultura.“ *Sociální studia*, č. 12: 145–151.
- Longino, H. 1998. „Hodnoty a objektivita.“ *Aspekt*, č. 1: 86–95.
- Lorber, J., S. Farrell. 1991. *The Social construction of gender*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Lorenz-Meyer, D. 2005. „O politice lokace: strategie používané ve feministické epistemologii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy.“ Pp. 69–88 in Linková, M., Červinková, A. *Mýšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt = Thinking Borders: Gender Examinations of Rationality, Objectivity and the Knowing Subject*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Margulis, L., Sagan, D. 1995. *What is life?* New York: Simon & Schuster.
- Margulis, L., Sagan, D. 1997. *What is sex?* New York: Simon & Schuster Editions.
- Martin, E. 1991. „The Egg and the Sperm: How Science Has constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles.“ *Signs Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 16, No. 3: 485–501.
- Ore, T. E. 2003. *The Social Construction of Difference and Inequality: Race, Class, Gender, and Sexuality*. Boston, Mass.: McGraw-Hill.
- Rahman, M., Witz, A. 2003. „What Really Matters?: The Elusive Quality of the Material in Feminist Thought.“ *Feminist Theory*, Vol. 4, No. 3: 243–261.
- Ridgeway, C. 1991. „The Social Construction of Status Value: Gender and Other Nominal Characteristics.“ *Social Forces*, Vol. 70, No. 2: 367–386.
- Ruddick, S. 2012. „Power and the Problem of Composition.“ *Dialogues in Human Geography*, Vol. 2, No. 2: 207–211.
- Saussure, F. de, De Mauro, T., Čermák, F. 2007. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia.
- Sheridan, S. 2002. „Words and Things: Some Feminist Debates on Culture and Materialism.“ *Australian Feminist Studies*, Vol. 17, No. 37: 23–30.
- Williams, J. 2005. *Understanding Poststructuralism*. Chesham, Bucks: Acumen Pub.
- Wilson, E. 1998. *Neural Geographies: Feminism and the Microstructure of Cognition*. New York, London: Routledge.
- Wilson, E. A. 1999. „Introduction: Somatic Compliance – Feminism, Biology and Science.“ *Australian Feminist Studies*, Vol. 14, No. 29: 7–18.

Poznámky

1 Termín „abjekt“ zavedla Julia Kristeva jako vyjádření vyloučených, odmítnutých a degradovaných „subjektů“, které si ale status subjektu nárokovat nemohou. Abjekt tak zůstává na pomezí subjektu a objektu (Kristeva, Roudiez 1982).

2 Pojem stávání se pochází z filosofie Gillesse Deleuze a odkazuje na proces, který nemá začátek ani konec a odráží se v něm prvky dynamiky a aktivity. Je utvářeno rhizomatickým spojováním hnaným pozitivní touhou. Neznamená to ovšem, že by tento pojem byl vyprázdněný, naopak, je imanentní, uskutečňovaný v materiálním světě (Colebrook 2002).

3 Butler (1993) věnuje v souvislosti s hmotou psychoanalýze několik částí, kde čerpá především z Lacana. Já toto po-

jetí ve svém textu ale kvůli omezenému rozsahu neproblematizuji.

Hana Porkertová je absolventkou oboru sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde pokračuje v doktorském studijním programu. Zabývá se tělem a tělesností a queer teorií. Korespondenci zasílejte na: h.porkertova@gmail.com.